



Universiteit
Leiden

The Netherlands

De koloniale en slavernijgeschiedenis van stad en universiteit Leiden

Schrikker, A.F.; Stichting vrienden van het Singelpark

Citation

Schrikker, A. F. (2025). De koloniale en slavernijgeschiedenis van stad en universiteit Leiden. In *Sankofa: Blik op het koloniale verleden in Leiden*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4282456>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4282456>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Kunst in het Singelpark
2025 tot 2028



SANKOFA

Blik op het koloniale verleden in Leiden



**SINGEL
PARK**

Voorwoord

Graag heten we je welkom bij de tweede Kunstexpositie in het Singelpark te Leiden. Deze driejarige tentoonstelling staat in het teken van "Sankofa", een begrip dat uitnodigt om terug te kijken naar het koloniale verleden in Leiden, om te leren, te reflecteren en met die kennis het heden te verrijken.

Wie door het Singelpark wandelt, loopt over grond die verhalen verbergt van eeuwen geleden. Waar het groen en de wateren samenkomen, zijn sporen te vinden van Leidens koloniale geschiedenis, diepgeworteld in de stad en haar mensen. Ook de statige bomen in het park dragen getuigenissen van gebeurtenissen die onze blik op de wereld hebben gevormd.

In het park zijn aansprekende kunstwerken van lokale en internationale kunstenaars te ontdekken en bewonderen. Elk kunstwerk draagt een eigen perspectief, een eigen stem, en samen vormen ze een route vol betekenis. Laat je verrassen.

In deze context krijgen de kunstwerken een bijzondere lading. Kunstenaars gaan in dialoog met het verleden en bieden u, als toeschouwer, een brug naar het nu. De natuur in het Singelpark is er voor iedereen en maakt geen onderscheid; iedere bezoeker wordt uitgenodigd om stil te staan, te kijken, te luisteren, en het gesprek aan te gaan. Hier ontstaat ruimte voor verbinding tussen mensen, tussen heden en verleden.

Het is onze wens dat deze expositie in het Singelpark over het koloniale verleden van Leiden niet alleen verwondert, maar ook aanzet tot reflectie. Misschien ontdek je iets nieuws over Leiden, over jezelf, en over de kracht van herinneren. Wij nodigen je van harte uit om deze reis met ons te maken.

Namens de organisatie,
Stichting Vrienden van het Singelpark

Frank Köster
voorzitter

SANKOFA

Blik op het koloniale verleden in Leiden

De tweede editie van Kunst in het Singelpark verbindt op bijzondere manier het verleden en heden van Leiden. Met vijf kunstwerken verspreid langs de wandelroute van het Singelpark wordt het koloniale verleden in Leiden aangestipt. Elk beeld legt op eigen manier een stukje van deze geschiedenis bloot en verbindt tegelijkertijd met het heden.

'Leiden: stad van ontdekkingen' zo presenteert onze Sleutelstad zich, met recht, trots aan de buitenwereld. Met een historische binnenstad vol prachtige architectuur, met de oudste Universiteit van Nederland en met een veelheid musea op nog geen 15 minuten loopafstand van elkaar, is het een passende introductie. Er is ook veel om trots op te zijn. Tegelijkertijd is het ook belangrijk stil te staan hoe de rijkdommen van onze mooie binnenstad en van onze omvangrijke museale collecties tot stand gekomen zijn.

De laatste jaren is in Nederland groeiende aandacht voor de keerzijde van de koloniale tijd, de jaren dat Nederland een wereldmacht was met grondgebied in Zuid-Amerika, zuidelijk Afrika, het Caribisch gebied en Azië. Glenn de Ramdanie aka Typhoon verwoordt het prachtig: "Wie zijn wij en waar staan we // De grote vraag maakte van handelaren wereldveroveraars // De ontdekking van de houtzaagmolen voor de scheepvaart / maakte ons koning te water // Voor het graan, voor de specerijen // Pakhuizen vol, grachtenpanden, rederijen // We zagen zo veel, zijn zo groot maar als het kantelt, zien we // Massamoord, apartheid, slavernij en slavenhandel // Zonder donker kan het licht zichzelf niet kennen." (citaat uit: 'Van de regen naar de zon', op het album 'Lobi Da Basi').

Ook in Leiden wemelt het van koloniaal verleden. Wie goed kijkt ontdekt het in onze gebouwen en onze wereldberoemde museale collecties. Het zijn mede resultaten van doorgeslagen handelsdenken, van kapitalisme vermengd met een diep geworteld gevoel van superioriteit, een gevoel dat werd gevoed vanuit de wetenschap en religie.

Sankofa is een begrip afkomstig uit Ghana en binnen de brede kring van de Afrikaanse diaspora bekend. Het betekent letterlijk:

“teruggaan en terug nemen”. Het staat voor de noodzaak om kennis uit het verleden aandacht te geven en in het heden te gebruiken. Sankofa wordt gevisualiseerd met een vogel, met op zijn rug een ei. Het ei staat voor de kennis uit het verleden en symboliseert tegelijkertijd de toekomst. De vogel kijkt terug én beweegt met lopende poten, vooruit naar die toekomst. Dat is precies wat deze kunstroute wil bewerkstelligen.



Met de kunstwerken van Razia Barsatie, Fré Calmes, Monika Dahlberg, Hatutamelen en Chequita Nahar wordt in de tijdelijke buitententoonstelling 'Sankofa' licht geworpen op het Leids koloniaal verleden. Het betreft vier nieuwe, speciaal voor de route gemaakte kunstwerken en één 'reprise'. Vertrekpunt voor de kunst was één van de Leidse museale collecties: de Bijzondere Collecties van de Universitaire Bibliotheken Leiden, Museum De Lakenhal, Museum Naturalis, Rijksmuseum Boerhaave en Wereldmuseum Leiden. Curatoren gingen in gesprek met de kunstenaars en hebben hun collecties opengesteld. De kunstenaars hebben zich door de verzamelde objecten, boeken, tekeningen en foto's laten inspireren. Het resultaat: vijf kleurrijke kunstwerken die elk - soms zelfs op vrolijke wijze - een pijnlijke maar wezenlijke geschiedenis thematiseren. Belangrijk want zonder het verleden echt te kennen, is wezenlijk samen leven in het heden slecht mogelijk.

Annet Zondervan, Curator
Leiden, september 2025

Curator Annet Zondervan tijdens de voorbereidingen met kunstenaars, leden van het team en de klankbordgroep.



Sankofa verbindt, laat je verwonderen en vragen stellen over Leiden's koloniale en slavernijverleden, inclusief de vaak vergeten Molukse geschiedenis. Hatutamelen plant die rijke erfenis bijna letterlijk in Leidse grond, en schept zo een inspirerende band tussen het Molukse erfgoed, de lokale gemeenschap en de stad.

Debbie Helaha

Sankofa brengt ons via de taal van kunstenaars in contact met verborgen geschiedenissen; verhalen die verteld moeten worden om de geschiedenis van Nederland in breder perspectief te zien. Een perspectief dat inclusief, humaan en verbindend is, en zo bijdraagt aan een samenleving waarin wij met respect en compassie met elkaar leven.

Marisa Monsanto

Sankofa intrigeert, daagt uit en verbreekt het zwijgen over de kolonien. De kunstwerken bieden de stad ruimte voor dialoog, erkenning en heling. Ze zijn voor mij een bron van kracht en herinnering.

Jacintha Groen

Sankofa nodigt uit stil te staan bij het koloniale verleden. Om te erkennen en samen te helen. Alleen zo kunnen we in verbondenheid verdergaan. Moge de werken spreken voor wie niet werden gehoord, en moge wie kijkt ook werkelijk zien..

Janice Deul

Leidenaren Debbie, Marisa, Jacintha en Janice zijn lid van de Sankofa klankbordgroep.

De koloniale en slavernijgeschiedenis van stad en universiteit Leiden

Louis Bastiaan, Susanna van Cormantin en Canangan van Cheri-bon waren drie achttiende-eeuwse bewoners van de stad Leiden, afkomstig uit Curaçao, West-Afrika en Java. Ze zullen elkaar niet gekend hebben, maar wat ze met elkaar gemeen hebben is dat ze als slaafgemaakten naar Leiden zijn gebracht. Tot voor kort was hun geschiedenis nauwelijks bekend en bleven hun verhalen onbesproken.

Wie zich serieus verdiept in de Leidse geschiedenis kan niet om slavernij en kolonialisme heen. Die raken namelijk op allerlei manieren aan de kern van de Leidse geschiedenis. De beroemde Leidse lakens bijvoorbeeld, die zo cruciaal zijn geweest voor de Leidse economische ontwikkeling in de vroegmoderne tijd, speelden een belangrijke rol in de slavenhandel op West-Afrika. Stadsbestuurders waren actief binnen de VOC en WIC en wisten zo koloniale afzet van de Leidse laken te verzekeren. De lakenhandelaren investeerden op hun beurt zelf in plantages in Suriname. Op familieportretten van de zeventiende-eeuwse Leidse fijnschilders figureren naamloze zwarte bedienden als statussymbool. De universiteit werd bezocht door zonen van koloniale bestuurders, die waren opgegroeid in plaatsen als Paramaribo, Batavia of Ambon, in een wereld waar slavernij de gewoonste zaak van de wereld was. Slaafgemaakte mensen behoorden daar tot het familiebezit en sommige studenten namen hun slaafgemaakten als bedienden mee naar Leiden. Dit is ook wat Louis, Susanna en Canangan overkwam.

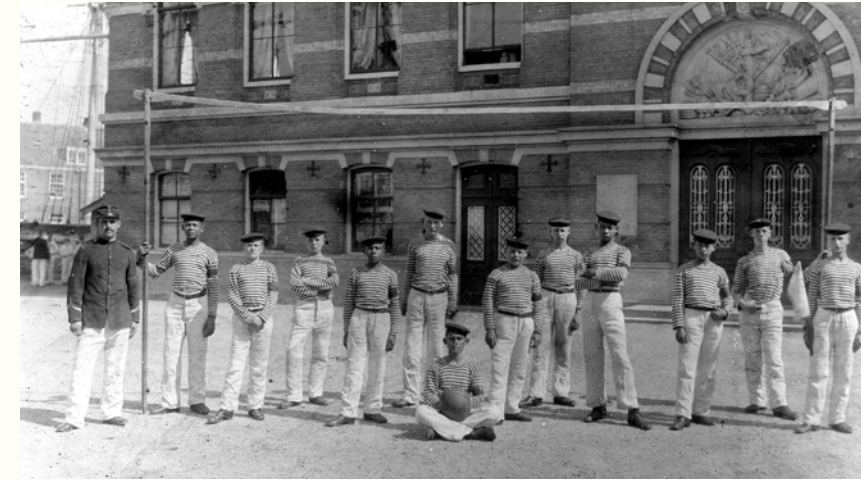
De afgelopen jaren is er op initiatief van de gemeente en universiteit nieuw onderzoek gedaan naar het koloniale verleden van stad en universiteit.* Bij het ontrafelen van deze geschiedenis komen telkens nieuwe en onverwachte vragen op. Zo blijkt de Leidse armoedebestrijding een uitgesproken koloniale component te hebben gehad: in de zeventiende en achttiende eeuw werden Leidse weesjongens geregeld gedwongen om in dienst te gaan bij de VOC en WIC. In de negentiende eeuw werd het naaien van de uitrusting voor het koloniale leger een vorm van werkverschaffing voor de armste Leidenaren. En vanaf het einde van de negentiende eeuw exporteerden de Leidse conservenfabrieken hun ingeblikte groentes, die waren verwerkt door Leidse vrouwen en kinderen, naar Indonesië, Zuid Afrika en Suriname, om daar het koloniale leger en de koloniale gezinnen te voeden. Dat Leiden na de hoogtijdagen van de lakenhandel een verpauperde stad was geworden is bekende geschiedenis. Maar dat de levens van Leidse mannen, vrouwen en kinderen via armoedebestrijding verknoopt waren met het kolonialisme is allang vergeten.

De koloniale wereld zelf was altijd zichtbaar in Leiden, via de mensen die uit de koloniën naar Leiden waren gekomen, via de spullen die zij meenamen, of die Leidse wetenschappers opgestuurd kregen.



Hortus Botanicus rond 1612 en portret van Herman Boerhaave (1668-1738), hoogleraar geneeskunde en directeur van de hortus. Erfgoed Leiden en Omstreken.

Zo ontving de Leidse Hortus al vanaf het begin van de zeventiende eeuw via de VOC en WIC planten en zaden van over de hele wereld. Wetenschappers gebruikten hun koloniale contacten om manuscripten en andere objecten uit de hele wereld te verzamelen, en zo de wereld vanuit hun studeerkamer in Leiden te verkennen. En veel van die verzamelingen waren destijds al openbaar toegankelijk voor Leidse inwoners en bezoekers van de stad zoals de musea dat nu zijn.



Groepsportret van leerlingen aan de Kweekschool voor Zeevaart. Erfgoed Leiden en Omstreken.



Kweekschool voor Zeevaart aan het Rembrandtpark. Erfgoed Leiden en Omstreken.



Rembrandt van Rijn, 'Buste van een Afrikaanse vrouw', c. 1630. Rijkmuseum, Amsterdam



Die verzamelingen beperkten zich overigens niet alleen tot objecten en manuscripten: in het zeventiende-eeuwse rariteitenkabinet van de familie De La Court waren ook opgezette dieren en mensen uit verschillende delen van de wereld te bezichtigen. Al bij het vertrek van de eerste schepen naar Azië in de zeventiende eeuw verzochten Leidse wetenschappers de koopmannen om schedels van de lokale bevolking mee terug te nemen, zodat zij mensen uit andere werelddelen konden bestuderen en classificeren. Met deze praktijk droegen Leidse wetenschappers bij aan de ontwikkeling van rassenwetenschap.

Ook op andere manieren droegen wetenschappers van de Leidse universiteit bij aan de legitimatie en vormgeving van kolonialisme, slavernij en racisme. Zo werden vanaf het begin opleidingen opgezet om koloniale predikanten en bestuurders in spe uit te rusten met praktische kennis over de samenlevingen in de koloniën. De studenten schreven hun dissertaties over praktische koloniale vraagstukken, zoals hoe koloniën het best bestuurd konden worden, of wat de juridische positie van slaafgemaakte mensen was in het koloniale bestel. Een enkele student pleitte overigens al eind achttiende eeuw voor afschaffing van slavernij, maar dergelijke pleidooien vonden nog nauwelijks weerklank.

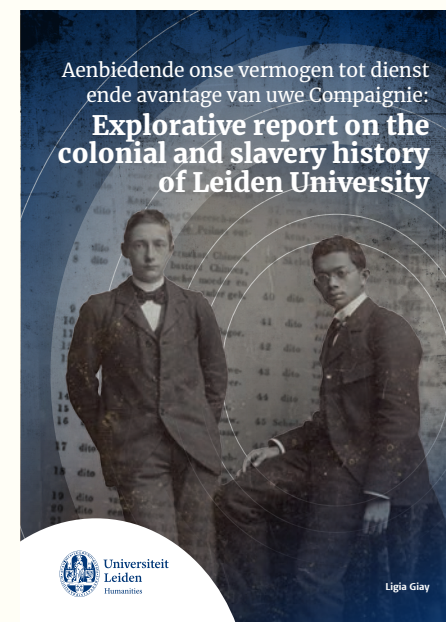
Detail uit Abraham van den Tempel, 'De Leidse Stedenmaagd ontvangt de Neringhe', 1651. Museum De Lakenhal, Leiden.



Meer impact hadden de kritische Indonesische studenten uit - toen nog - Nederlands Indië, die zich hier in Leiden in de jaren 1920 en '30 verenigden. Zij richtten hun eigen verenigingen op en spraken zich uit tegen kolonialisme. Velen van hen speelden een belangrijke politieke rol in het onafhankelijke Indonesië van na de Tweede Wereldoorlog. Ook na de onafhankelijkheid klonken er kritische geluiden over het koloniale verleden in Leiden. Toch zou het nog lange tijd duren voordat de nauwe verwevenheid van de Leidse lokale en koloniale geschiedenis werd onderkend en onderzocht.

Alicia Schrikker

*Het vooronderzoek naar het koloniale en slavernij verleden van de stad en universiteit Leiden is in 2024 uitgevoerd door Emma Sow, Sjoerd Ramackers en Ligia Giay, onder begeleiding van Leidse historici Ariadne Schmidt en Alicia Schrikker.



In de tuin van het Wereldmuseum Leiden staat - vlak bij de Morspoort - een figuur. Het is een wonderlijk hybride wezen. Het bestaat uit een onderkant die lijkt op Afrikaanse beelden, gesneden traditioneel houtsnijwerk. De bovenzijde is uit duizenden herkenbaar door de pronte oren: het gezicht van Mickey Mouse. De linkerarm van deze figuur met de naam Kuboko Kuzomi Kakinga is gestrekt de hoogte in. Het met goud geaccentueerde gezicht - met toegeknepen ogen en rode mond - oogt neutraal. Toch lijkt het alsof er "halt, sta stil!" wordt geroepen.

Het beeld is er één uit de serie Gatekeepers en daarom zo toepasselijk nabij de oudste stadspoort van Leiden: een Poortwachter van Monika Dahlberg. De Morspoort, een Rijksmonument uit 1669, is gemaakt naar ontwerp van Willem van der Helm. Ooit kende Leiden acht stadspoorten die de toegang tot de stad markeerden. Deze Morspoort, aan de westzijde van Leiden, was langere tijd ook een gevangenis.

Aan de overkant van de Morspoort is een andere toegangspoort te zien. De uitsparing in het ijzeren hek geeft, tijdens openingstijden van het museum, toegang tot de tuin van het Wereldmuseum Leiden. Dit museum laat aan de hand van de haar collectie, voor een groot deel afkomstig uit koloniale context, de wereld als een samenhangend netwerk zien. Zo neemt het museum afstand van de historisch gegroeide situatie waarin vanuit een Europese koloniale blik het westen als centrum van de wereld werd beschouwd.

Het Wereldmuseum Leiden is één van de oudste volkenkundige musea in de wereld. In de collectie - zo'n 450.000 stukken groot - zijn objecten te vinden uit onder meer Azië waaronder Indonesië, Zuid-Amerika waaronder Suriname en Afrika, waaronder Ghana. De herkomst van veel van die prachtige objecten is tegenwoordig nogal twijfelachtig. De vraag of het gaat om roofkunst die oneigenlijk is verworven speelt gelukkig een belangrijke rol in hoe het museum naar zichzelf kijkt. Dat leidde recent bijvoorbeeld tot de teruggave van 113 bronzen uit Benin aan Nigeria. Het initiatief van Wereldmuseum Leiden om actief aan dekolonisatie en restitutie te werken resulteerde in landelijk beleid.

Kuboko Kuzomi Kakinga legt op een speelse manier verbinding met de prachtige Afrika collectie van het museum, in het bijzonder de spirituele houten Afrikaanse beelden. Het beeld - gezien de titel een gendermix want 'sterke man, sterke vrouw' tegelijkertijd - doet met de houding inderdaad een oproep aan de kijker. "Sta stil!" niet alleen bij de Morspoort, toegangspoort van Leiden maar ook bij de kracht en herkomst van de verzameling van het Wereldmuseum.

1

Wereldmuseum Leiden

Kuboko Kuzomi Kakinga

Monika Dahlberg*



* André Smits, tekening voetplaat

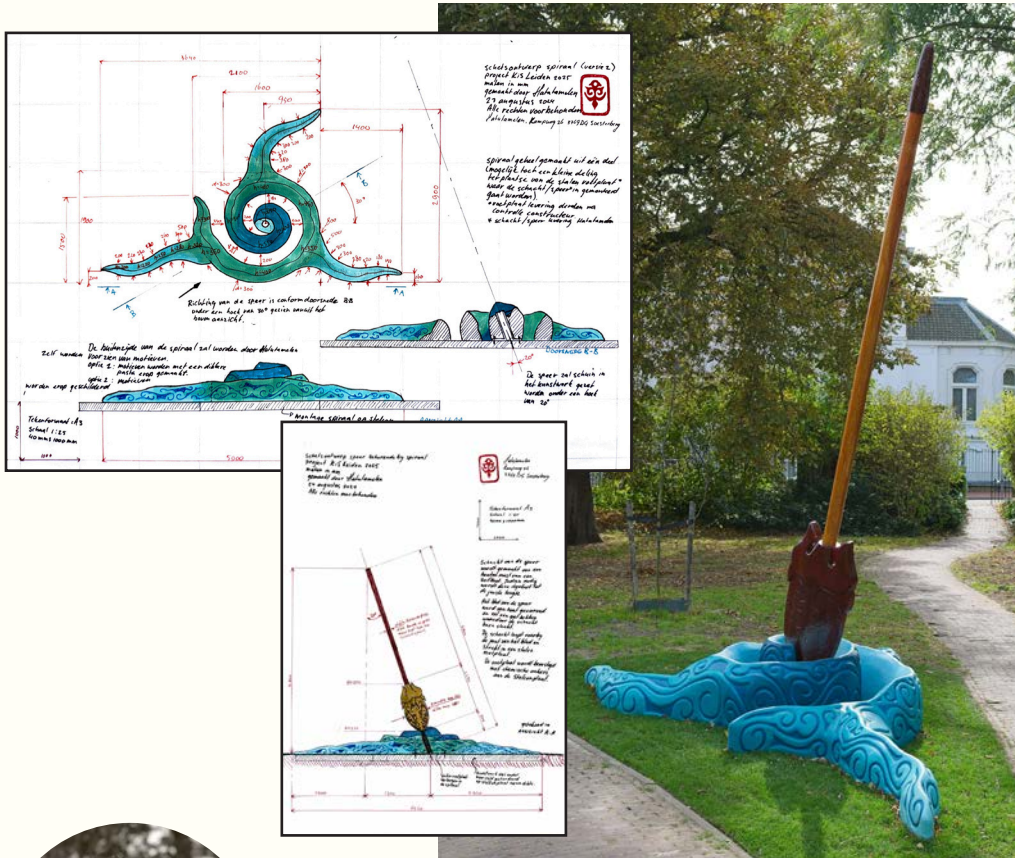


Monika Dahlberg (1975, Kenia) groeide op in Nederland. Dat zij behoort tot de Keniaanse bevolkingsgroep Kipsigis speelt nog steeds een rol in haar leven en werk. Dahlberg studeerde aan de Academie Minerva in Groningen en woont in Doesburg.

Rembrandtpark

Seram Baru (Nieuw Seram)

Hatutamelen



Hatutamelen (1980, Nederland).
Naast kunstenaar is Hatutamelen een
pleitbezorger voor de waardering van
Moluks erfgoed, kunst en rituelen.

Voor de Kweekschool Leidse Zeevaart (1855), ooit een opleidingsinstituut voor de Nederlandse Marine, verrijst een blauwe golvende spiraal. De golven zijn voorzien van tekens en symbolen. In het midden steekt een metershoge houten speer uit de grond.

De Kweekschool ligt aan het water. De Rijn verbindt Leiden met de Noordzee. Via deze zee is er een verbinding met andere werelddelen waaronder de Molukse Archipel. De Nederlandse zeevaart in de 17de eeuw is voor velen een symbool van trots. Anderen associëren het meteen met de periode van de trans-Atlantische slavernij. De tijd waarin de West-Indische Compagnie (WIC 1672 - 1792) en de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC 1602 - 1800) namens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden handelden in mensen en goederen.

In de Bijzondere Collecties van de Universiteit Leiden bevinden zich boeken, foto's en tekeningen; van middeleeuwse handschriften tot oude Koranfragmenten, van wereldkaarten tot manuscripten. Tussen deze documenten zit ook materiaal over de Molukken. Het zijn wonderschone objecten en informatiebronnen. Verdeel en heers was een belangrijk kenmerk dat richting gaf aan koloniaal denken en handelen, ook op de Molukken. De winning van specerijen als kruidnagels en nootmuskaat vond plaats door bevolkingsgroepen tegen elkaar op te zetten, te verdrijven en waar nodig te vermoorden. Op basis van militaire overmacht en een diep gevoel van superioriteit was het claimen van land van de ander schering en inslag.

Dat claimen - en vooral hoe raar dat is om te doen - is het verhaal achter dit kunstwerk. In overleveringsverhalen uit de Molukken komt vaak een speer voor. Wanneer een groep mensen een nieuw gebied zocht om te gaan wonen, gooide de leider een speer. Waar die terecht kwam en een waterbron ontsproot, was dé plek om te zijn. Dit kunstwerk staat voor omgedraaid land claimen. Molukkers zijn als het ware net geland, na een wekenlange tocht over zee en hebben hun speer geworpen om dit land te claimen voor hun verblijf.

De motieven op de golven en de speer zijn geïnspireerd op motieven van pre-koloniale gebruiksobjecten op de Molukken, specifiek van het eiland Seram. Hun betekenis is helaas aan het verdwijnen. Ook Molukkers zelf kennen die vaak niet meer. Zo lost fundamentele kennis op in de tijd. Hatutamelen wil met dit kunstwerk de kennis die door de Nederlandse kolonisator op de Molukken is weggevaagd, terug planten in Nederland. Het is een symbolische maar niet mis te verstane eis voor het definitieve en eigen bestaansrecht van Molukkers ook binnen de Nederlandse samenleving en geschiedschrijving.

1

Wereldmuseum Leiden

Kuboko Kumozi Kakinga

Monika Dahlberg



Morspoort

2

Seram Baru

Hatutamelen



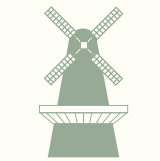
Hortus botanicus Leiden



Sterrewacht



Vlietbrug



Molen De Valk



Energiecentrale

5

Het Altaar van Babalú-Ayé

Fré Calmes

4

Wings Among the Weave

Razia Barsatie



Zijlpoort



Meelfabriek



Historische Begraafplaats
Groenesteeg

SANKOFA

Blik op het koloniale verleden in Leiden

3

Traces

Chequita Nahar



In het gras staan enkele frames. Op de frames zijn doeken gemonteerd. Het patroon van de doeken is afwisselend en geometrisch. De kleur varieert van intens blauw - in verschillende gradaties - tot wit. Op de doeken zijn materialen bevestigd. Blauwe glazen kralen en kleine metalen elementen, bijna sieraden. De metalen vormen lijken op Leidse lakenloodjes; zij werden gebruikt als keurmerk voor het wereldberoemde Leidse laken. De loodjes op deze doeken hebben tekst.

De Leidse Lakenindustrie is verbonden met slavernij. Leids laken was soms een betaalmiddel. Handelaren van de West-Indische Compagnie (WIC) betaalden lokale West-Afrikaanse machthebbers: Leids laken in ruil voor mensen die tot slaaf werden gemaakt. Er zijn loodjes van Leids laken terug gevonden op uiteenlopende plekken in de wereld. In de Ghanese forten lagen voorbeelden van Leidse loodjes om zekerheid te hebben over de kwaliteit van het ruilmiddel. Bij het verven van Leidse stoffen werd het natuurlijke pigment indigo gebruikt. De indigoplant leverde een blauwe kleurstof en werd verbouwd op plantages in Suriname, Guyana, Curaçao en het (toenmalige) Indische Java. En er waren Leidse lakenhandelaren die hun vermogen investeerden in de plantage-economie.

De Leidse Lakenindustrie zorgde voor rijkdom in de stad. Een rijkdom die nog zichtbaar is in de monumentale gebouwen en hofjes van Leiden. Deze historische binnenstad zorgt nog steeds voor rijkdom. De gebouwde geschiedenis van Leiden heeft een economische waarde doordat toeristen de stad bezoeken. Zij dragen bij aan de lokale economie en zo aan het welzijn van de stad.

Nahar laat met haar kunstwerk zien dat economie de motor was achter zowel lakenindustrie als de slavernij. Beide systemen draaiden op het creëren van financieel gewin, het genereren van bezit. Zo werden beide economieën op verschillende continenten nauw met elkaar verbonden. En Nahar geeft inzicht dat die economische resultaten van toen in het hier en nu nog steeds van financiële betekenis zijn. Alleen, de mensen die daadwerkelijk met hun afgedwongen arbeid gezorgd hebben voor deze rijkdom zijn vergeten. Ter ere van deze vergeten zielen plaatste Nahar deze tekst op de door haar hernieuwd gemaakte Leidse loodjes: Voor hen die hun vrijheid verloren, weg van eigen land, verzwegen verhalen. Opdat zij, en hun geschiedenis nooit vergeten worden. Het patroon van Nahar's Leids laken is gebaseerd op plattegronden van plantages in zowel Suriname als op Curaçao. De blauwe kralen accentueren het element van handel nog eens extra. In de tijd van de slavernij waren dit soort blauwe kralen namelijk ook een veelgebruikt betaalmiddel.



Chequita Nahar (1970, Suriname) is kunstenaar, sieradenontwerper en docent. Ze studeerde aan de Academie voor Beeldende Kunst & Vormgeving in Maastricht en het Sandberg Instituut in Amsterdam.



Razia Barsatie (1982, Suriname) studeerde aan de Nola Hatterman Academie in Suriname, en vervolgde haar opleiding aan de Gerrit Rietveld Academie en de Rijksakademie van beeldende kunsten in Amsterdam.

In het water staan tien gestileerde katoentakken. Op de doorzichtige bolletjes katoen zijn acht kleurrijke blauwe vlinders geland. De kleur blauw van de Morpho vlinders is intens en schittert bij zonlicht de kijker tegemoet.

De collectie van Naturalis Biodiversity Center heeft een omvangrijke vlindercollectie. In andere tijden verzameld, geroofd in de tropische bossen van verre continenten en voor studie opgepikt tegen een neutrale achtergrond. Talloze vlinders en ook andere dieren en planten liggen zo opgeslagen in de natuurhistorische musea van Europa. Denkend aan de hoeveelheid objecten gaat het duizelen.

De intens blauwe Morpho vlinder is gelukkig nog steeds te vinden in het binnenland van Suriname. De kleur doet denken aan het pigment indigo. Op plantages in Suriname en Curaçao werd de indigoplant geteeld met inzet van slavenarbeid. Het natuurlijk blauwsel afkomstig van de indigoplant werd na winning verhandeld als kleurstof.

Barsatie verweeft in dit werk op associatieve wijze de draden van verleden en herinnering. Met het werk eert zij mensen die in het verleden hebben moeten lijden onder het juk van uitbuiting. De vlinders symboliseren voor haar de zielen van deze mensen. De katoentak, net als indigo een gewas dat werd geteeld op plantages, is het symbool voor de handel die leidde tot deze uitbuiting.

Dan gaat het om uitbuiting binnen verschillende systemen, op verschillende plekken; geografisch en in tijd. Het gaat om mensen van het Afrikaanse continent in slavernij gebracht tijdens de trans-Atlantische slavenhandel. Om mensen uit Indonesië en India die eind 19de eeuw werden verleid om als contractarbeiders - na de afschaffing van de slavernij - het werk op plantages te doen. En ook om uitgebuite mensen in de 18de en 19de eeuw. Mensen die op de vleugels van de Industriële revolutie in fabrieken werkten achter en onder de met stoom aangedreven machines. Eén van die fabrieken was de Eerste Leidse Katoenmaatschappij. Deze van oorsprong Belgische onderneming was van 1836 tot haar sluiting in 1936 met twee locaties gevestigd in Leiden. Naast onderbetaling van de arbeiders vond hier ook kinderarbeid plaats, zoals in die tijd gebruikelijk.

'Wings Among the Weave' brengt al deze mensen samen. Het is een eerbetoon aan veerkracht, herinnering en de onzichtbare draad van gedeeld erfgoed.

Op een sokkel staat een mensfiguur. Het lijkt alsof de figuur op de sokkel uit twee delen bestaat. Herkenbaar met huid en haar aan de ene zijde maar minder herkenbaar aan de andere zijde; afgebeeld met bijzondere symbolen en botten, wit tegen een zwarte achtergrond. De sokkel is meer dan een element om de figuur te verheffen en te eren. Het is ook een plek waar bloemen kunnen worden achtergelaten. Zo wordt de sokkel een altaar.

Babalú-Ayé: de god van ziekte en genezing wordt met dit kunstwerk gepresenteerd aan het Leidse publiek. Babalú-Ayé is een orisha, een bovennatuurlijk spiritueel wezen dat figureert in traditionele West-Afrikaanse religies. Met de mensenhandel van de trans-Atlantische slavernij zijn oorspronkelijke spirituele gebruiken ook geworteld buiten Afrika. De Haïtiaanse Voodoo, het Braziliaanse Candomblé, de Cubaanse Santería en het Surinaamse Winti spelen in de genoemde landen en binnen de Afro-Caribische diaspora nog steeds een belangrijke rol.

Calmes, naast kunstenaar ook Voodoo priester, verbindt Babalu-Ayé op eigenzinnige wijze met een andersoortig geloofssysteem: dat van het empirisme. Deze filosofische stroming meent dat kennis uitsluitend op basis van waarneming wordt verkregen. In de kern een gedachte die voor velen nog steeds de basis vormt voor ons denken en handelen.

In de 17de en 18de eeuw was het empirisme populair. Voor de wereldberoemde geleerde Herman Boerhaave (1668 - 1738) was het objectieve waarnemen, dit 'kijken' de basis van de geneeskunde. In de collectie van het wetenschapsmuseum Rijksmuseum Boerhaave zijn talloze objecten en tekeningen te vinden die getuigen van de dynamiek van 'het leren door te kijken'.

Eén van die tekeningen inspireerde Calmes die met Babalú-Ayé een pleidooi houdt om naast intellectuele kennis - die centraal staat in wetenschappelijke musea - ook open te staan voor spirituele kennis.

De waardering voor het spirituele lijkt op het Europese continent, in vergelijking met andere continenten als Afrika en Azië, te zijn gemarginaliseerd. Was het niet het diep gewortelde empirisme dan was er wel de dominantie van het Christendom. Ideologieën die, door de tijd heen, leidden tot het kleineren en belachelijk maken van andersoortige religies en andere kennissystemen zoals bijvoorbeeld Voodoo. Calmes maakt met Babalú-Ayé een verbinding tussen het tastbare en ontastbare, het wetenschappelijke en het mystieke. Ook genezing heeft een fysiek en spiritueel aspect. Het kunstwerk en altaar nodigt de kijker uit om na te denken over de eigen ervaringen met gezondheid en spiritualiteit.

5

Huigpark

Het Altaar van Babalú-Ayé

Fré Calmes



Fré Calmes (1985, Haïti) (hen/hun) is geboren in Port-au-Prince en opgegroeid op Curaçao. De autodidacte kunstenaar die interdisciplinair werk maakt woont sinds 2013 in Amsterdam.

Singelpark

Via taal reflecteren op het koloniale verleden:

Sankofa spoken word

Podium Sleutelwoord

Wat betekent het koloniale verleden voor jou? Welke gevoelens, welke gedachten roept het op? Dit zijn de vragen die Stichting Podium Sleutelwoord stelt tijdens interactie met Leidse bewoners. Kunstenaars kunnen creëren én reflecteren op de samenleving, woordkunstenaars doen dit met taal. Via spoken word, een medium dat bedoeld is om uitgesproken te worden en voorgedragen te worden, werd dit volop gedaan in workshops en tijdens een feestelijke uitvoering in het Singelpark.

Stichting Podium Sleutelwoord is drie jaar geleden in Leiden opgericht met de wens om meer kansen te bieden voor jonge woordkunstenaars in Leiden. Via podia, workshops en schrijfavonden is Podium Sleutelwoord inmiddels de broedplaats voor jong literair talentontwikkeling. Joshua Snijders, Sander Labruyère en Marre Westerbeek geven deze jonge kunstvorm gestalte binnen Stichting Podium Sleutelwoord.

Spoken word als kunstvorm vindt haar wortels in Afrikaans-Amerikaanse diaspora en Creool taal, maar kreeg de huidige gestalte door de Harlem Renaissance en de Beat Generation. Anders dan Poëzie is 'Spoken Word', zoals het woord al zegt, altijd uitgesproken. Hiermee is het niet alleen actief, het is een kunstvorm die vraagt naar een luisterend oor; naar interactie met de spreker. Geen wonder dat de gesprekken tijdens de workshops diepe gevoelens naar boven brachten. Zoals woede en onrecht over de minachting die een Indonesische grootouder ten deel viel, of de liefde in de wens van een grootmoeder om haar kleindochter te beschermen. Ook het begrip van en voor anderen: de herkenning dat het verleden nog altijd resoneert.

Die zwartheid die je ziet
is geen monoliet.
Die gekleurdheid die je ziet
is geen monoliet.
Ik wil niet dat je kleurenblind bent.
Ik wil dat mijn lichaam van mij blijft
en dat je mij zonder vooroordelen ver kent.

Die zwartheid die je ziet
is geen monoliet.
Die gekleurdheid die je ziet
is geen monoliet.
Ik wil niet dat je kleurenblind bent.
Ik wil dat mijn lichaam van mij blijft
en dat je mij zonder vooroordelen ver kent.

**MAAR DIE ZWARTHEID DIE JE ZIET
IS GEEN MONOLIET.
DIE GEKLEURDHEID DIE JE ZIET
IS GEEN MONOLIET.
IK WIL NIET DAT JE KLEURENBLIND BENT.
IK WIL DAT MIJN LICHAAM VAN MIJ BLIJFT
EN DAT JE MIJ ZONDER VOOROORDEN VER KENT.**

Sharellynn zit al maanden op Tinder.
Waar vriendinnen van haar leuke gesprekken
en soms ook een leuke date
wordt zij twee keer zo vaak weggeswipt.
Zij belandt niet vaak in een goed gesprek
laat staan een date in real life.
Nog steeds mensen die denken dat
Nog steeds mensen die denken dat zwart
Nog steeds mensen die denken dat zwarte vrouwen.
Nog steeds sorry maar mijn type niet.

Giovanni gaat elke vrijdag naar Club Paars.
Waar vrienden gewoon een leuke tijd
Gezellig dansen, muziek goed.
Soms wat sjansen, soms een zoen...
...is Giovanni altijd extra alert
Nog steeds mensen raken haren aan.
Nog steeds bepaalde woorden in gebruik.
Nog steeds miskennende blikken van crushes.
Nog steeds bepaalde woorden in gebruik.
Nog steeds ik val alleen op wit
Of juist: ik ga alleen naar bed met zwart. Pikdonker.

Joshua Snijders



Doe mee!

We zoeken meer vrijwilligers die ons hierbij willen helpen. Maar ook nieuwe partners zoals maatschappelijke organisaties, bedrijven en fondsen. Uw steun helpt ons het park te blijven ontwikkelen – voor een groener, gezonder en socialer Leiden. Meer info, suggesties en meedoen? Stuur een mailtje naar: info@singelpark.nl

Meer info op www.singelpark.nl



Beeld: Evelien Winkel, Martine de Clercq, Henk-Jan Hoogenberg, Mevrou de Jong

Het Singelpark is het groene hart van Leiden. Een uniek, aaneengesloten park van 6,5 km rondom de historische binnenstad, waar natuur, cultuur en mensen samenkomen. Een park in de vorm van een rondje, zonder begin of eind, voor alle inwoners en bezoekers van Leiden. De Stichting Vrienden van het Singelpark – een actieve vrijwilligersorganisatie – speelt een centrale rol in het beheer, het onderhoud én de toekomst van dit bijzondere park. Het Singelpark bestaat uit 17 parkdelen. Het onderhoud gebeurt door ca. 100 vrijwilligers.

Het Singelpark is een plek van ontmoeting en ontspanning. Meer dan 400.000 wandelaars, hardlopers en fietsers maken jaarlijks gebruik van de route langs de singels en daarmee fungeert het park als een soort blue zone. Het stimuleert dagelijkse beweging, bevordert sociale verbinding via ontmoetingen en gezamenlijke activiteiten, en biedt een groene omgeving die rust en ontspanning brengt: allemaal bewezen factoren die bijdragen aan een langer en gezonder leven. Maar het park vervult natuurlijk ook een belangrijke ecologische rol: het biedt ruimte aan talloze planten- en diersoorten, en vormt bovendien een natuurlijke buffer tegen hitte en wateroverlast, wat bijdraagt aan een klimaatbestendig Leiden.

Extra bijzonder is dat het Singelpark tot stand is gekomen door intensieve samenwerking tussen de gemeente en betrokken Leidenaren. Vrijwilligers, verenigd in de stichting Vrienden van het Singelpark, spelen een actieve rol in het onderhoud en de verdere ontwikkeling van het park. Het is een burgerinitiatief dat laat zien hoe een gezamenlijk draagvlak kan leiden tot een duurzaam resultaat. Initiatieven als Kunst in het Singelpark, waarbij wordt samengewerkt met Leidse musea, zorgen voor een sterke band met de stad en bevorderen een gevoel van gemeenschapszin.

Wat wil de Stichting Vrienden van het Singelpark bereiken?

- Tussen 2025 en 2029 gaan we aan de slag om het Singelpark een echte Groene Maatschappelijke Motor te laten zijn. Het Singelpark is er al voor velen, maar nog niet voor iedereen. Samen met vrijwilligers en partners streven we naar deze doelen:
- Een inclusieve, gezonde leefomgeving: iedereen moet ongehinderd kunnen meedoen – jong en oud, met of zonder beperking, uit alle wijken van Leiden.
- Meer mensen in beweging brengen: tuinieren, wandelen, sporten, ontmoeten.
- Vrijwilligerswerk toegankelijk maken voor iedereen – ook voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt, nieuwkomers en ouderen.
- Sociale cohesie versterken: het park als ontmoetingsplek voor alle Leidenaren.

Met 7 projecten die het verschil maken:

1. Vitaliteitsmotor: Tuinieren op Hoogte en beweegvriendelijke voorzieningen maken het park toegankelijker en uitnodigend voor iedereen.
2. Singelpark Educatie: Spelenderwijs leren over natuur, biodiversiteit en duurzaamheid voor kinderen, studenten én volwassenen.
3. Park-Estafette: Elk jaar krijgen twee parkdelen een groene kwaliteitsimpuls samen met buurtbewoners en partners.
4. Singel-Mee: Activiteiten met wijkorganisaties en bewoners om méér mensen bij het park te betrekken. Minder eenzaamheid en sociaal isolement.
5. Singel-Punt: Een eigen plek voor vrijwilligers, ontmoeting, educatie en informatie over het Singelpark.
6. Singelpark als Leerbedrijf: Stageplaatsen en leer-werktrajecten voor scholieren, studenten en mensen in re-integratie. Meer participatie en werkervaring.
7. Singel Voedselbos: Verkenning van een eetbaar parkdeel in samenwerking met andere groene initiatieven in Leiden.



Verder lezen

Publicatie Gemeente Leiden
koloniale en slavernijgeschiedenis



Publicatie Universiteit Leiden
koloniale en slavernijgeschiedenis
(Engels)



'Sporen van de slavernij in Leiden'; Gert Oostindie & Karwan Fatah-Black; Leiden Publications, 2023

'Ons koloniale verleden in 50 voorwerpen'; (red.) V. Smeulders, W. Modest, S. Sitalsing, W. van Zeil, T. Gualthérie van Weezel; Alfabet Uitgevers, 2023

'Staat & Slavernij, Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen'; (red.) R. Allen, E. Captain, M. van Rossum, U. Vyent; Athaneum-Polak & Van Gennep; 2023

'Keti Koti Waarom we de afschaffing van de slavernij moeten herdenken en vieren'; J. Deul; Ambo – Anthos; 2023

'Slavernij, het verhaal van'; E. Sint Nicolaas, V. Smeulders; Rijksmuseum en Atlas Contact, 2021

'Daar werd wat gruwelijks verricht Slavernij in Nederlands-Indië'; R. Baay; Singel Uitgeverijen, 2015

'Wij slaven van Suriname'; Anton de Kom; Anton de Kom; 1931

'Max Havelaar of de koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij', Multatuli, 1860

Met dank aan

De klankbordgroep met:

Janice Deul, Jacintha Groen, Debbie Helaha, Marisa Monsanto en Joshua Snijders

1. Kuboko Kumozi Kakinga, Monika Dahlberg

Wereldmuseum Leiden / Gerda van den Berg, Marieke van Bommel, Mirjam Hoijtink, Frits van Oosten van de Historische Vereniging Oud Leiden (www.oudleiden.nl), Malou van Hintum van de Buurtvereniging De Oude Morsch

2. Seram Baru, Hatutamelen

Bijzondere Collecties Universiteit Leiden / Jeff Schaeps, Garrelt Verhoeven, Tristan Mosterd, Fridus Steijlen

3. Traces, Chequita Nahar

Museum De Lakenhal / Tanja Elstgeest, Sjoerd Ramackers, Nicole Roepers

4. Wings Among the Weave, Razia Barsatie

Naturalis Biodiversity Center / Lizzy Bakker, Marijke Besselink, Edwin van Huis, Patricia Mensinga, Rob de Vos / Het Cultuurfonds Pruijt Prins Beeld en Dansfonds / WISEGUYs - Urban Art Projects; Marco Cops / De Wilde Metaal B.V.; Jan Griffioen, Martijn van Eijk / Wellcoll Group; Johan Gielissen

5. Het Altaar van Babalú-Ayé, Fré Calmes

Rijksmuseum Boerhaave / Amito Haarhuis, Tim Huisman, Annelore Scholten

Colofon

Sankofa: blik op het koloniale verleden in Leiden

Beeldende kunst in het Singelpark 2025-2028

Curator: Annet Zondervan

Projectleider: Leon Perlot

Teksten introductie en bij de beelden: Annet Zondervan

Tekst historie: Alicia Schrikker

Foto's van kunstwerken: Leon Perlot

Vormgeving: Claudia Brown

De tentoonstelling Sankofa is een initiatief van de werkgroep Kunst in het Singelpark van de Stichting Vrienden van het Singelpark: Cécile Verburg, John Marks, Mirjam Hoekman, Luud Schrauwen en Arjen Pels Rijcken.

De Vrienden danken de kunstenaars en fondsen, zonder wie dit project niet had bestaan. Met veel dank ook aan de gemeente Leiden die kunst in de openbare ruimte een warm hart toedraagt. En aan de Bijzondere Collecties van de Universitaire Bibliotheken Leiden, Museum De Lakenhal, Naturalis Biodiversity Center, Rijksmuseum Boerhaave en het Wereldmuseum Leiden voor hun advies en ondersteuning.

Sankofa werd mogelijk gemaakt door:



Leiden



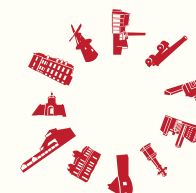
Fonds
1818

het
cultuurfonds

Pruijt Prins Beeld en Dansfonds

bpd cultuurfonds

VSBfonds,
iedereen doet mee



vrienden van het
Singelpark

**Ze kwamen, blank, als spoken. Als
Wolken voor de zon. We werden**

**In een schip gestopt—massaal—
Als onbezielde beestjes. Ze hadden**

**Meesterschap over hun mond
Ten koste van hun oren. Er werd**

**De bijbel voorgelezen. Over Noah.
Zijn eerbied. Het paradijs. Eens zag ik**

**Het spoor achter het schip en bedacht
Me dat dit wel de slang moest zijn.**